

Інституціональний маневр як передумова переходу до розвитку і якісного зростання

У статті розглядаються роль та значення інституціонального маневру для держави, що має намір вийти зі стану відсталості, в напрямі посилення курсу національної валюти. Для України такий поворот у валютній політиці є надзвичайно важливим, особливо для реалізації завдань модернізації і формування інституціонального інструментарію, що сприяє структурним змінам.

Ключові слова: інституціональний маневр, інноваційний розвиток, фінансові ресурси, капіталізація, валютний курс, державне регулювання.

В статье рассматриваются роль и значение институционального маневра для государства, которое имеет намерение выйти из состояния отсталости, в направлении усиления курса национальной валюты. Для Украины такой поворот в валютной политике является чрезвычайно важным, особенно для реализации задач модернизации и формирования институционального инструментария, который содействует структурным изменениям.

Ключевые слова: институциональный маневр, инновационное развитие, финансовые ресурсы, капитализация, валютный курс, государственное регулирование.

In article the role and value of institutional maneuver for the state, which has intention to leave a backwardness condition, in a direction of strengthening of a rate of national currency, are considered. For Ukraine such turn in the currency policy is extremely important, especially for realization of problems of modernisation and formation of institutional toolkit which promotes structural changes.

Keywords: institutional maneuver, innovative development, financial resources, capitalization, the rate of exchange, state regulation.

Постановка проблеми. Необхідність забезпечення якісного зростання означає не тільки реалізацію нових підходів і засобів, а й зміну парадигми розвитку, а отже трансформацію «правил відповідної гри» і інститутів.

Потреба розвитку економіки, а з нею – інституціональної системи, в напрямі модернізації наштовхується на безліч перешкод, серед яких системністю відрізняється стабілізація, що є консервативною. Саме з цієї причини, через якості системності і стійкості, цей принцип може виявитися в нижніх умовах неадекватним новим викликом.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Забезпечення стабільності розвитку та зростання, зміна їх якісних характеристик залежить від ефективних способів і заходів

державного регулювання національної економіки, підвищення ролі наукомістких виробництв та якості людського капіталу. Очевидно, що в сучасних українських умовах відсутня науково обґрунтована і розроблена система методів і інструментів стимулювання зростання на основі зазначених факторів.

У працях вітчизняних і закордонних дослідників представлений аналіз проблем економічного зростання, його факторів, сучасних тенденцій, умов його стабільності. Погляди представників економічної думки, що стосуються інституціональних аспектів економічного зростання, ролі і функцій держави в його регулюванні, відображені в роботах закордонних та вітчизняних вчених Т. Веблена, С. Вінтера, Д. Белла, Дж. Гелбрейта, Дж. Коммонса, Г. Мінза, У. Мітчела, Р. Нельсона, У. Росту, Р. Хайлбронера, В. Леонтьєва, Л. Абалкіна, О. Бузгаліна, В. Маєвського, Ю. Яковця, О. Білоруса, В. Будкіна, І. Бураковського, В. Новицького, Ю. Пахомова, О. Рогача, В. Сіденка, А. Філіпенка та ін.

Незважаючи на значні досягнення в дослідженні розглянутої проблеми, у вітчизняній літературі дотепер не вироблено єдиного підходу щодо обґрунтування механізмів і стратегічних напрямів державного регулювання економічного зростання, особливостей їх реалізації в транзитивній економіці України.

Мета статті. Стабільність важлива для успішного розвитку на етапі якісних змін. Однак тут важливо уникати її абсолютизації. В цьому випадку вона може блокувати, або стримувати інноваційні процеси, характерними якостями яких є динаміка і змінність. Саме тому реалізація інноваційної моделі означає не тільки стабілізацію, а й конструктивну дестабілізацію і маневр, що порушує рівновагу.

Виклад основного матеріалу. У країнах світового авангарду потреба в «неврівноваженому» і «асиметричному» регулюванні є набагато нижчою, оскільки розвиток в них забезпечується досконалими макроекономічними механізмами і інститутами розвитку зі зворотним зв'язком, а також системою противаг та іншими балансуючими вдосконаленнями. З цих причин потреба у великому маневрі замінюється у передових країнах корекцією, якість якої досягається за рахунок досконалого інструментарію і внаслідок її своєчасності.

В інтересах інноваційного розвитку особливо важливим є маневр, що забезпечує розвиток фінансових ринків, зростання капіталізації, а також збільшення бази державних витрат, направлених на укріплення економіки. Як інструментарій, що збагачує можливості маневру, можуть бути вико-

ристані і державний борг, і бюджетний дефіцит, і курсовий валютний маневр тощо.

Звичайно, дестабілізація як спосіб творчого маневру виходить за межі нашої сучасної яви не тільки про успішне зростання, а й про європейські стандарти. Але самі західні країни (особливо США), а також успішні країни азійського Сходу в прийомах, пов'язаних із маневром, не обмежуються. Вони, коли необхідно, забезпечують зростання і структурну досконалість саме через застосування тих чи інших маневрених операцій, що дестабілізують розвиток і надають нові імпульси зростанню.

Висновок полягає в тому, що в культивуванні стабільності необхідно мати почуття міри. Консервування механізмів стабілізації на довгий час узагалі викликає економічні негаразди, що, наприклад, пережила колись процвітаюча Аргентина. Так, причиною краху і бунтів в Аргентині стала саме жорстка стабілізація, що здійснювалася через прив'язку національної валюти до долара і регулювання економіки за схемою «валютного керування».

Досягнення і вигоди, що забезпечуються маневром (і, відповідно, дестабілізацією) на різних етапах економічного зростання є неоднаковими. Так, їхня роль є незначною в умовах екстенсивного розвитку, який у нас підходить до кінця, вона різко зростає і стає вирішальною при переході до інтенсивного типу виробництва. Нагадаємо, що крах економіки радянського типу був визначеним саме через прив'язку до стабільних методів планування. Адже це продовжувалося в період, коли потреба в переході до інтенсивного виробництва стала негайною.

По-різному відчувається і потреба в гнучкості і маневрі як в традиційному, так і в інноваційному розвитку, що, звичайно, співпадає з інтенсивним типом виробництва. Чим радикальніші інноваційні трансформації, тим більше відчувається потреба в дестабілізаційному маневрі не тільки у сфері виробництва (і в цілому в реальному секторі), а й в системі інституціональних регуляторів, і взагалі в процесах мікрорегулювання. І, звичайно, в ситуації переходу від індустріалізму до постіндустріалізму. Тут довгострокова стабільність і стійкість системи є просто недостижними без постійних дрібноманеврених, а також без періодичних великомасштабних, дестабілізуючих кроків.

Ілюстрацією до цього може слугувати хоча б різниця в тому успіху, що є досягненням на базі, з одного боку, англо-американської, а з іншого – рейнської моделі зростання. Раніше вже говорилося про переможний шлях «акціонерної», тобто англо-американської моделі, як більш маневреної, і поразку моделі «холдингової», тобто рейнської, як моделі, що консервує структурну стабільність.

І те, що наслідком маневру, притаманного англо-американській моделі, є прискорена капіталізація, що є особливо важливим для України з її факторами, які перешкоджають цьому процесові.

Звичайно, ступінь впливу на зростання капіталізації з боку акціонерної моделі в Україні поки що є значно нижчим, ніж

у країнах Європи, бо саме в країнах Заходу в повній мірі виявляється унікальна здатність фондового ринку перевищувати успішність компаній за рахунок реагування котирування (на етапі підйому) на безліч як реальних, так і віртуальних факторів. На прикладі високотехнологічних корпорацій можна впевнитися і в підвищених ризиках, що приховуються в маневрових інституціональних системах. Для високотехнологічних корпорацій характерним є як зліт, так і падіння, що лише підтверджує, що перевага маневру перед стабільністю є абсолютною. Але той, хто хоче мати успіх, не повинен консервувати ситуацію догматами і практикою стабільності, що обертається стабільним відставанням навіть при високих темпах зростання, що все більше віддаляє країну від еталонів глобальної конкурентоспроможності.

Треба сказати, що в розвинених країнах ризику від маневру не остерігаються не тільки держава і великі бізнес-гравці, а й звичайні громадяни. Вони мають можливість вибору між стабільними депозитними відсотками від вкладів у банки і ризиковими операціями на фондовому ринку, де можна більше отримати або ж більше втратити. При цьому громадяни США, як і багатьох інших країн Заходу, однозначно віддають перевагу ризику.

Як уже говорилося, інструменти маневрування, що знаходяться за межами біржової гри, є не настільки ризиковими. Але це не зменшує їх значення в справі забезпечення якісного зростання. Тому зупинимось на характеристиці типового для таких випадків інституціонального інструментарію, що забезпечує маневр, здатний дати економіці нове прискорення.

По-перше, це валютний курс. До маневру, пов'язаного з валютним курсом, ставлення є переважно негативним, хоч цей інструментарій двічі – один раз руйнівно, другий – рятувально – зіграв вирішальну роль. Згадаємо, що саме підвищена гривня – другий за небезпекою в ті часи інструмент після шоквої терапії – була винною в багаторічному, що настало після стабілізації, опусканні економіки країни. Навіть Європейський Союз загальмував своє зростання і одержав негаразди суттєво через укріплення єрвалюти при доларі, що падав. І якщо, згідно з крилатою фразою Дж. Сороса, зниження валютного курсу тією чи іншою країною є «пограбуванням сусідів» (тобто зниження їх конкурентоспроможності) [1], то правильним є і зворотне – а саме те, що підвищувальна курсова динаміка є не що інше як самопограбування.

Друга подія, тепер уже рятувальна для країни, пов'язана зі зворотною курсовою динамікою 1998–1999 років, що дала імпульс економічному зростанню.

Ні перша, ні друга подія в Україні до кінця не досліджені, в тому числі й тому, що ми знаходимося під прицілом МВФ, що засуджує понижуючу і вітає підвищуючу, вигідну Заходу, динаміку.

Нинішня ситуація з валютним курсом є для України прийнятною. Але обставини будуть змінюватися в тому чи іншому напрямку, і тому без курсового маневру стійкість є неможливою. Курсовий маневр у будь-якому напрямку – процес довготривалий. І у маневрі, що підвищує курс національ-

ної валюти, і в тому, що понижує, закладені, з одного боку, позитивні, а з іншого – негативні наслідки. Тому при виборі вектора маневр має співвідноситися з тим, що в теперішній момент для країни є більш важливим.

При цьому можна зробити важливі для України застереження: «Бази» девальвації і ревальвації для слабкої країни і країни сильної повинні бути різними. В слабкій країні (якою є Україна) порівняно з розвинутими країнами має перевищувати девальвація. В сильній же країні періоди підвищення курсу можуть мати більш тривалий термін. З позицій суто фінансового віражу перевагу має девальвація, хоч це не виключає, що інший (тобто нефінансовий і немонетарний) результат, що ми маємо від укріплення валюти або ж від її стабілізації, має бути для країни в той чи інший період важливішим. Мова тут може йти про стимулювання притоку в країну інвестицій, про експансію в частині скуповування в інших країнах активів тощо.

Плюси і мінуси курсового маневру найкращим чином відображаються шляхом звернення до відповідної світогосподарської практики.

Практичні результати довготермінового підвищення курсу валюти були одержані в останні десятиріччя, як і слід було очікувати, в найбільш успішних країнах планети, а серед них, в найбільшій мірі, в США і Японії.

Для США в період нарощування потенціалу і темпів світового економічного лідерства політика сильного долара була б у цьому відношенні вигідною і самій країні, і американським транснаціональним корпораціям. У країну завдяки такому курсу великим потоком йшли інвестиції, що дало ефект надзвичайного інвестиційного буму, особливо в період кризи 1997–1998 років у Південно–Східній Азії. Суттєво посилювалася на цій курсовій політиці зовнішньоекономічна фінансова експансія. Американські ТНК одержали можливість з більшим ефектом входити в економіку інших країн, оскільки подорожчання долара дозволяло скуповувати активи дешево. Суттєвий успіх у зовнішньоекономічній фінансовій експансії за рахунок підвищення ієни мала Японія. Хоча завищення курсу обмежувало для цієї країни зовнішню торгівлю, але задача суперництва в оволодінні активами інших країн (у тому числі і США), а також у нарощуванні інвестиційної зовнішньоекономічної експансії, вирішувалася Японією починаючи з 80-х років виключно успішно. Треба обмовитися, що подібне використання політики підвищеного курсу є прийнятним лише для потужних і стабільних країн. Слабка країна за результатами такої експансії буде знекровлена. Навіть Японія вимушена була за результатами найуспішнішої зовнішньої інвестиційної експансії прийняти в кінці 90-х років заходи, що стимулюють повернення капіталу.

Несумнівний сенс у підвищенні долара як фактора розвитку країни має місце на етапі інтенсивної модернізації, оскільки така політика стимулює притік високотехнологічного імпорту.

Відчутний удар нанесло завищення курсу валюти (справа йде про євро) і економіці Євросоюзу. Цей регіон через падін-

ня долара по відношенні до євро переживає стагнацію, що особливо чутливою стала для Німеччини, що забезпечує за рахунок зовнішньої торгівлі 40% ВВП. Це безробіття, зменшення податкових надходжень і знекровлення бюджету під тягарем соціальних програм [2, с. 19].

Подібна ситуація (як і ситуація в Аргентині, але тільки в іншому варіанті) склалася тому, що ЄС зв'язав себе «Пактом про стабільність», що забороняє макроекономічний маневр поза вузькими рамками дозволеного.

Дана політика стосується не тільки задумки уніфікації, а й самовпевненості Євросоюзу, що будучи найпотужнішим альянсом сподівався через курсову різницю та іншу жорстку стабільність на рівних конкурувати з США не тільки на засаді інвестицій і зовнішньоекономічної фінансової експансії, а у справі надання євро статусу світової валюти. Як виявилось, всі ці сподівання з різних причин (усупереч курсовій логіці) не збулися, а те, що відбулося, укріплення євро за рахунок зниження долара, а також зниження китайського юаня, обернулось великими втратами. В тому числі з тих же причин – з подорожчанням продукції країн Євросоюзу порівняно з американською тільки за 2003 рік на 20% [2, с. 20].

Уявлення про те, які вигоди має періодичне зниження курсу валюти, дає досвід тих же Сполучених Штатів, що вимушені були після семи років ревальвації прийти до цього маневру, який знизив курс валюти. Добре відомо, що послаблення курсу долара, що здійснювалося після його підвищення, зіграло виключно позитивну роль не тільки в прискоренні темпів економічного зростання США, а й у зниженні дефіциту його торговельного балансу. Бо саме з 2002 року в США почав знижуватися дефіцит рахунку поточних операцій, що вже тоді був дуже великим і надзвичайно ризиковим для країни. Девальвація ж різко підвищила конкурентоспроможність американських товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках, що привело до покращення співвідношення між експортом і імпортом, дозволило пом'якшити протекціоністські заходи на кшталт тих же демпінгових розслідувань. Виявилось таким чином, що на фоні маневру на підвищення, різке зниження курсу долара стало чи не єдиним засобом досягнення загального економічного успіху, і особливо сповільнення зростання торговельного дефіциту. Звичайно, дещо при цьому втрачається. Але деякі втрати, що понесли б інші країни, для США є малоцікавими. Наприклад, Сполученими Штатами не є ризикованим бути ущемленими через зменшення імпорту високих технологій, бо ця країна сама їх успішно генерує.

На користь девальвації в умовах глобальної нестабільності свідчить і поворот подій у Південно–Східній Азії. Так, криза 1997–1998 років виявила, що прямі іноземні інвестиції, на відміну від спекулятивних, можуть зростати (якщо «клімат» є сприятливим) навіть у період значного знецінення валюти. Втрати ж в цій ситуації зростають хіба що через подорожчання «ціни» зовнішніх боргів, що внаслідок кризи звичайно зростають. До речі, зовнішні позики, сприяючи підвищенню курсу національної валюти, знижують конкурентоспромож-

ність вітчизняних товарів. Так що притік зовнішніх інвестицій для країни є більш вигідним, ніж підтримка МВФ.

Не виникає сумнівів, що маючи як ефективний арсенал тиск на будь-яку країну, США могли б досягти своєї мети (тобто підвищення курсу азійськими країнами) і тим самим більше захистити свій ринок. Однак азійські країни пішли на зустріч побажанням Сполучених Штатів іншим шляхом. За рахунок тих доларів, що були торгівельною виручкою, вони не тільки нарощували валютні резерви (тим самим підтримуючи долар), а й скуповували американські казначейські облигації. В результаті сукупні валютні резерви тільки п'яти країн регіону (Китаю, Тайваню, Гонконгу, Південної Кореї і Сінгапуру) зросли за 1997–2003 роки більш ніж у п'ять разів. Що ж стосується казначейських білетів, то тільки Китай і Японія придбали 41% усіх розміщених на ринках казначейських облигацій США (сумарний розмір – \$70 млрд.). Підбиваючи підсумки своєрідному змагання за випереджаюче зниження курсу валют, В. Іноземцев пише: «Стієке забезпечення національної валюти стає... імперативом економічної політики багатьох нових індустріальних країн», а стрімке подолання ними наслідків кризи 1997–1998 років зайвий раз свідчать про певні переваги слабкої валюти». І далі: «В умовах, коли валюта тієї чи іншої держави не котирується на міжнародних ринках... Центральний банк має практично необмежені можливості управління її курсом для активізації економічного росту» [3, с. 127]. В іншому випадку В. Іноземцев таким чином розвиває це положення: «Протягом останніх десятиріч ми постійно бачили, як за допомогою девальвації своїх валют країни-невдахи ставали лідерами за темпами зростання, а підвищення вартості валют, що обертались в економіках, які ефективно працювали, зменшували їх загальну конкурентоспроможність» [3, с. 144].

Звичайно, у свідомості народу, особливо розвинених країн, політика сильної валюти асоціюється з успіхом. Тим більше що для таких країн підвищення курсу валюти є способом зовнішньоекономічної фінансової експансії.

Але і для країни, що має намір вийти із стану відсталості, маневр у напрямі посилення курсу національної валюти має на певних етапах, із визначеною періодичністю, суттєве значення. Для України такий поворот у валютній політиці є особливо важливим, особливо для реалізації завдань модернізації і формування інституціонального інструментарію, що сприяє структурним змінам. Недооцінка в такій ситуації національної валюти є не тільки процесом, що гальмує дедоларизацію, а й суттєвою перешкодою в нарощуванні змін, що сприяють капіталізації, а отже і структурно-інноваційним змінам. Як відмічав колишній голова Центрального банку Росії В. Геращенко: «Ніяка країна не досягала економічних успіхів через постійне посилення своєї національної валюти» [4, с. 18].

Узагалі ж з посиленням країни значення сильної валюти зменшується вже внаслідок того, що значення торгівлі суттєво зменшується в порівнянні з виробництвом і справами фінансовими. Відповідно посилення грає роль інструменту,

що заохочує приплив капіталу і фактором повноцінного входження в глобальне середовище.

Стимування маневру валютним курсом визначається в основному тим, що механізм цей є занадто сильним і всеохоплюючим. При його використанні неможливо, розгортаючи регулятори в один бік, не змінювати ситуацію корінним чином у протилежному напрямі. Тому в цілях зменшення загальної дестабілізації важливо робити акцент для маневру не на валютному курсі, а на інших локально діючих інструментах. Так, щоб запобігти використанню валютного курсу як універсального інструментарію для підтримки експорту, акцент можна зробити на таких локально діючих інструментах, як податки, тарифи та інше.

В Україні важливо уявити, що дестабілізаційні заходи на кшталт бюджетного дефіциту – це не є якась новація, а такі, що вже десятиріччями використовуються в розвинених країнах, причому в найбільшій мірі саме в Сполучених Штатах. Як пише професор економіки університету в Берклі, колишній помічник міністра фінансів США Дж. Бредфорд де Лонг: «Останній раз уряд Америки намагався забезпечити збалансований бюджет перед обличчям рецесії більше сорок років тому, в часи президентства Бувера, перед самим початком Великої депресії. З тієї пори в Америці встановилася згода відносно того, що циклічні економічні негаразди потребують використання інструменту бюджетного дефіциту, щоб пом'якшити страждання, стимулювати сукупний попит і прискорити видужання» [5, с. 14].

При цьому професор не згадав, що подібний метод використовував також Б. Клінтон, наслідком чого була депресія, з якої економіку США методом саме бюджетного дефіциту виводив Дж. Буш.

Поважний професор не згадує ще один, по суті найважливіший, аспект конструктивного використання бюджетного дефіциту – аспект структурного вдосконалення економіки. Бо в даному випадку держава одержує для себе можливість не тільки збільшити витрати, а й перерозподілити ресурси на користь високотехнологічних сегментів із прицілом на нарощення доданої вартості.

Якщо ж звертатися до кількісних (по країнах) показників, то вони виявляються вражаючими. Так, у США за 30 років (1972–2001) дефіцит бюджету мав місце 26 разів, у Великобританії – 23 рази, в Німеччині – 25 разів, в Франції – 23 рази, в Канаді – 25 разів. Як нам відомо, саме ці країни є лідерами у сфері високих технологій [6, с. 104].

Але ще частіше (в порівнянні з бюджетним дефіцитом) як інструмент перерозподілу коштів і ресурсів у цілях структурної перебудови використовується такий «дестабілізуючий» економіку механізм, як внутрішній державний борг.

Почнемо з того, що внутрішній борг (на відміну від зовнішнього) є суттєвим джерелом перекидання ресурсів на пріоритетний для країни напрямок, а також для трансформації коротких грошей у довгі, що тільки і можуть повноцінно обслуговувати стратегічні наміри економічної влади. Сам ме-

ханізм такого перерозподілу і трансформації реалізується зазвичай через цінні папери довготермінового користування. Такий досвід, типовий для розвинених країн, є і в Росії, яка саме у структурних цілях в останні роки цілеспрямовано нарощує державний внутрішній борг. Так, у 2004 році Міністерство фінансів Росії запозичило з внутрішнього ринку державного боргу приблизно \$10 млрд. [7, с. 47]. У даному випадку економічна влада має проявити майстерність підлаштування під перерозподіл фінансів ресурсної бази, що пов'язана з довгостроковими відповідними проектами.

Вище відмічалось, що такими регуляторами можуть бути і податки. Згадаємо російський досвід, де зменшення податків привело до зростання бюджетних надходжень, що відбулося, як через неухилення від сплати зменшених податків, так і за рахунок підвищення мотивації до праці.

Але, здійснюючи подвійний маневр, треба уявляти, що не завжди те, що вийшло в одній країні, спрацює і в іншій. У даному випадку і у нас, і в Росії ситуація є схожою, тому удача повинна повторитися. В той же час Рейган на цій операції програв: результатом зниження необхідного податку стало різке, не підготовлене і тому економічно збиткове збільшення бюджетного дефіциту. І це зрозуміло, бо в США не було тих тінювих резервів легалізації доходів, що є і у нас, і в Росії.

Узагалі, в успішних (і позбавлених тінювої економіки) країнах маневр у напрямі зниження податків є виправданим тоді, коли можливий недобір податкових зборів перекривається підйомом дохідності, одержаної на фондовому ринку. Розрахунок будується на тому, що гроші, зекономлені на податках, населення використовує для купівлі акцій.

Інструментом раціонального маневру можуть бути ціни і відповідно інфляція. Згідно з думкою Дж. Стігліца «контроль над рівнем інфляції сам по собі не є кінцевою метою, а лише засобом досягнення більш швидкого... росту і зниження... безробіття». І далі: «намагання забезпечити стабільність цін фактично шкодить економічному росту і процвітанню» [8, с. 88]. І в цьому і в попередньому випадку потрібно навчитися вибирати, що краще (чи гірше), наприклад, неприємності від інфляції чи зростання безробіття з усіма наслідками. Як бачимо, щоб досягти чогось у ході маневру, треба чимось пожертвувати.

Поряд із маневром, що відбувається в широкому, в межах національної економіки, масштабі, важливо не втрачати планів здійснення локального маневру. Так, найбільші корпорації можуть і повинні здійснювати перерозподіл ресурсів з одних секторів в інші. А для того, щоб структурні зміни були направлені на інновації, потрібні відповідні стимули. В Росії, наприклад, під мотиваційними виливами проводили диверсифікацію, створюючи високотехнологічні сегменти, такі компанії як «Северсталь», «Інтеррос», «Менатеп» та інші.

Маневреність, як відомо, є характерною рисою як окремих інститутів, фірм та інших суб'єктів господарської діяльності, так і держави. І мова йде не тільки про економічну політику, а й про процеси чи то посилення, чи то послаблення самої держави. А це, своєю чергою, означає зміну співвідношення

між державою і ринком. Так, у всіх розвинених країнах, у тому числі тих, що пропагують лібералізм як еталон сучасної економіки, проявляється циклічність, що визначає зміну періодів часткового витіснення держави з економічної арени періодами посилення саморегулювання економіки. І від того, наскільки адекватно влада усвідомлювала необхідність розгортання інститутів згідно потреб, що суб'єктивно складаються, і від чого, врешті, завжди залежав успіх чи невдачі в економічній діяльності.

Нагадаємо, що Україну, як і Росію, на початку 90-х років у цьому відношенні настигла невдача. Обидві країни, що вступили в перехідний стан, мали гостру потребу в підтримуючій силі держави, бо ринкові відносини стихійно формуються лише в криміногенно-мафіозному варіанті. Однак у той же час більшість розвинених країн, а також країн, що розвиваються, вступили в фазу послаблення державного регулювання через його попередню надлишковість. Тому чаша терезів у цих країнах стала хилитися на користь всевладдя ринку і тимчасового витіснення держави.

Здавалося б, українська влада, оцінивши ситуацію, мала вибрати власні, а не чужі орієнтири. Необхідно було, з одного боку, за допомогою держави заповнити наявний правовий та інституціональний вакуум, а з іншого – безпосередньо керувати процесами, з якими ще не може впоратись ринок, який тільки зароджується. Однак країна піддалася західним рекомендаціям на відмову від ролі держави, що внесло вірус хаосу в її розвиток. Коли ж відношення до ролі держави у світі, в тому числі і на Заході, змінилося, глибинна деградація в Україні проникла не тільки в економічну, а й у соціальну, духовну і демографічну сфери.

Суттєво відрізняється з погляду ролі і діапазону функцій держави, з одного боку, високорозвинені країни, тобто ті, що інституціонально відбулися, і з іншого – країни з перехідною економікою, в яких регулятивна система не сформувалася. В цих, останніх, держава є більш значимою, а набір її функцій має бути більш диверсифікованим.

З позицій стратегії розвитку країни важливо знати й те, що новий циклічний маневр чи то в напрямі державного регулювання, чи то в напрямі посилення ролі ринку має і новий зміст, що відповідає викликам стрімких змін.

Маневр, що забезпечує рухомість, несе в собі разом із тим і ризик виходу за межі допустимої дестабілізації, а також розбалансованості. Цілям недопущення або пом'якшення таких ризиків слугують особливі інститути, що сприяють стабілізації і зниженню ризиків від невизначеності.

До таких інститутів і інструментів, що одержали розповсюдження в умовах глобалізації, належать, перш за все, так звані вторинні фінансові інструменти – деривативи. За їх допомогою відбувається страхування ризиків, їх розподіл у часі, перерозподіл через учасників ринку тощо. Як правило, активізація використання деривативів відбувається в умовах прискореного зростання, коли ризики розбалансованості зростають. У період спаду використання деривативів мінімізується. Так, ко-

лишній голова ФРС А. Грінспен вважає, що широке розповсюдження вторинних фінансових інструментів є одним з факторів зміцнення світової фінансової системи [9, с. 37].

Особливість їх полягає в тому, що ризики знижуються або попереджаються в цих випадках не за рахунок пожертвування тих чи інших процесів, а завдяки посиленню гнучкості, маневреності, що забезпечується саме деривативами. Використання деривативів оптимізує процеси в ході маневру або через зниження невизначеності (в тому числі майбутніх доходів і витрат) або через розподіл ризиків і перенесення їх в майбутнє. Наприклад, застосування ф'ючерсів ззовні створює враження відходу від реальних форм до віртуальних, а отже від стійких до нестійких; коли ж немає зерна, а вже йде торгівля ф'ючерсами, пов'язаними з зерном лише віртуально.

Вторинні фінансові інструменти, що працюють у зоні підвищених ризиків, можуть бути і джерелом збільшення ризиків. Оскільки не випадково при оцінці цього явища є різні розходження. І серед супротивників використання деривативів виявляються визнані авторитети, такі як У. Баффет і Дж. Сорос. Але в тому й справа, що ігнорування тією чи іншою країною подібних інструментів в умовах широкого їх використання лише посилює ризики. Адже на того, хто ухиляється від оволодіння цими інструментами, ризики і перекладаються.

Зміни і проблеми, що спостерігаються на глобальному просторі, спонукають уряді випадків і до відтворення тих схем, що, здавалося б, перестали користуватися попитом. Якщо говорити про досить значні подібні явища, слід вказати на часткове повернення кейнсіанських підходів і концепцій. Особливо це стосується проблем спрощення за допомогою рецептів Кейнса надлишкової спекулятивності капіталу. Сам Дж.М. Кейнс таким чином відмічав цю обставину: «У міру того, як вдосконалюється організація ринку інвестицій, ризик домінування спекулятивного капіталу зростає... Спекулянти не приносять шкоди, якщо вони залишаються козирами на поверхні рідного потоку підприємництва. Однак стан стає серйозним, коли підприємництво перетворюється в бульбашку у водверті спекуляцій. Коли розширення виробничого капіталу стає побічним продуктом діяльності і гарного будинку, важко очікувати хороших результатів» [10, с. 247].

Як відомо, кейнсіанство здало позиції в умовах, коли глобалізація через відкритість зруйнувала внутрішню обласну структуру, яке як раз і забезпечувало рецепти Кейнса. Коли ж глобальна спекулятивна стихія разом із надзвичайною мобільністю фінансів перейшла всі межі, відбулося повернення до кейнсіанства як до чинника стабільності. Але це повернення було дуже частковим і замаскованим. Так, якщо класичне кейнсіанство орієнтувало економіку на мінімальну

відкритість, то в нинішній ситуації відкритість є вигідною для сильних і в односторонньому порядку нав'язується слабким. Тобто тут діє принцип подвійних стандартів.

Така ж подвійність є у ставленні до фіксованого валютного курсу. Цей підхід усе частіше реалізується, знову ж таки, коли це вигідно розвиненим країнам.

Висновки

Чинником, що стабілізує ситуацію, виступають довгі гроші. В умовах глобалізації це особливо важливо, оскільки короткі гроші несуть у собі потенціал спекулятивності.

Таким чином, у ситуації глобального світоустрою маневр і стабілізація виявляються не просто сумісними, а й взаємодоповнюючими, а мистецтво оволодіння і тим і іншим інструментарієм виявляється однаково значущим.

Список використаних джерел

1. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма / Дж. Сорос; Пер. с англ. – М.: Экономика, 1995. – 228 с.
2. Глобальное конкурентное пространство: монография / Белорус О.Г., Пахомов Ю.Н., Гузенко И.Ю., Скаленко А.К.; Под ред. О.Г. Белоруса. – К.: КНЕУ, 2008. – 720 с.
3. Иноземцев В.Л. Экономика здравого смысла / В.Л. Иноземцев, Н.А. Кричевский. – М.: Эксмо, 2009. – 221 с.
4. Гринберг Р.С. Результаты экономических реформ в постсоциалистических странах / Р.С. Гринберг // Проблемы теории и практики управления, 2003. – №3. – С. 10–17.
5. Сіденко В.Р. Проблеми конкурентоспроможності українських виробників в умовах відкритої економіки / В.Р. Сіденко // Поглиблення ринкових реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 року: Матеріали наук. конф. – К.: УкрІНТЕІ. – 1999. – Ч. II. – Т. II. – С. 204–208.
6. Линдси Б. Глобализация: повторение пройденного. Неопределенное будущее глобального капитализма / Б. Линдси; пер. с англ. – М.: ИРИСЭН, 2008. – 416 с. – (Серия «Экономика»).
7. Национальная инновационная система России: проблемы становления и развития // Проблемы информационной экономики: Сб. науч. трудов; под ред. Р.М. Нижегородцева. – М.: ЛЕНАНД, 2006. – Вып. V. – 424 с.
8. Stiglitz J. Freefall: American, free markets, and the sinking of the world economy / Josef E. Stiglitz. – N.Y., London: W.W.Norton & Company, 2010. – 443 p.
9. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: теорія / А.С. Філіпенко. – К.: Либідь, 2008. – 408 с.
10. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег: Избранные произведения / Дж. М. Кейнс. – М.: Экономика, 1993. – 347 с.